

УДК 811.161.2(07)

Л. П. САВИЧ

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ РІДНОЇ МОВИ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ О. М. БІЛЯЄВА

Розглянуто методи навчання української мови, обґрунтовані видатним українським ученим-методистом О. М. Біляєвим. Окреслено поняття «методу навчання», проаналізовано існуючі класифікації. Здійснено комплексний підхід до методів навчання рідної мови, досліджено методичні положення, що стосуються способів навчання мови та особливостей їх застосування у практиці сучасної школи. Висловлено власний погляд на сутність запропонованих методів навчання і на роль ученого у висвітленні цього питання.

Ключові слова: метод навчання, розповідь, бесіда, спостереження над мовою, робота з підручником, вправи.

Л. П. САВЫЧ

ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ РОДНОМУ ЯЗЫКУ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ А. М. БЕЛЯЕВА

В статье рассмотрены методы обучения украинскому языку, обоснованные выдающимся украинским ученым-методистом А. М. Беляевым. Очерчено понятие «метод обучения», проанализированы существующие классификации. Осуществлен комплексный подход к методам обучения родному языку, исследованы методические положения, которые касаются способов обучения языку и особенностей их использования в практике современной школы. Изложен собственный взгляд на сущность предложенных методов обучения и роль ученого в раскрытии этого вопроса.

Ключевые слова: метод обучения, рассказ, беседа, наблюдение над языком, работа с учебником, упражнения.

L. P. SAVYCH

RESEARCH OF THE PROBLEM OF METHODS OF THE MOTHER TONGUE STUDIES IN THE SCIENTIFIC INHERITANCE OF A. BELIAYEV

This paper analyzes methods of the Ukrainian language teaching, grounded by the outstanding Ukrainian methodology-scholar A.M. Beliayev. Conceptions of the «method of teaching» along with the existing classifications are analyzed. The comprehensive approach to the methods of native language teaching is also described. Methodological regulations, which deal with the ways of language teaching and peculiarities of its using in modern school practice, are investigated. The author expresses her own opinion about the essence of the examined methods of teaching and the role of the scientist in this question interpretation.

Key words: method of studies, story, conversation, observation language process, work with the textbook, exercise.

Удосконалення шкільного курсу української мови, посилення уваги до його практичної спрямованості, до завдань національно-патріотичного виховання безперечно є безпосереднім процесом впливу на методи вивчення предмета, що розширює їхні функції, збагачує внутрішній зміст, активізує ті сторони, що допомагають формувати особистість учня. Для учителя-словесника сьогодні потрібним є всебічний аналіз усієї системи методів вивчення рідної мови, виявлення невикористаних резервів із метою розв'язання завдань, що стоять перед загальноосвітньою школою.

Мета статті – проаналізувати найосновніші проблеми дослідження методів навчання рідної мови у лінгводидактичній спадщині О. М. Біляєва, порівняно із запропонованими методами інших дослідників.

О. М. Біляєв не стояв осторонь важливих методичних проблем, він був їх творцем. У лінгводидактичному доробку ученого знаходимо ті проблеми, що стали об'єктом нашого

дослідження. Серед них – погляди науковця на питання методів навчання української мови. Методист аналізує їх, вказує на сильні та слабкі сторони, дає рекомендації про їх ефективне застосування.

В українській методичній літературі методи навчання довгий час не класифікувалися. С. Х. Чавдаров, який стояв біля джерел створення методики мови, вбачав важливе її значення в тому, щоб дати відповідь на запити шкільної практики про систему методів навчання. Правильно застосовані вчителем методи розвивають учнівську допитливість, увагу, кмітливість, силу волі, інтерес до наукових знань, до життєвої практики, любов до книги. Тому вибір учителем необхідного методу, правильне його застосування має важливе значення у процесі навчання мови.

Уперше визначення методів навчання, що стосуються викладання української мови, подає С. Х. Чавдаров у підручнику для студентів-філологів вищих навчальних педагогічних закладів «Методика викладання української мови в середній школі» [9]. Вони розглядаються як «взаємозв'язані способи роботи вчителя й учнів, за допомогою яких здійснюються завдання навчального процесу: засвоєння школярами знань, умінь і навичок; розвиток розумових сил і здібностей учнів» [9, с.53]. У цьому визначенні виразно не вживається термінологічне висловлювання «двоєдина спільна діяльність учителя й учнів» у процесі навчання, яке включає в себе, з одного боку, професійну майстерність вчителя, з іншого – навчання школярів, але є синонімом до дефініції «взаємопов'язані способи роботи вчителя та учнів» [9, с.53].

Методів навчання та їх класифікацій торкається О. М. Біляєв у своїх найбільш відомих працях, зокрема: монографії «Сучасний урок української мови» [7], посібнику «Лінгводидактика рідної мови» [3], а також численних статтях, серед яких «Вправи в навчанні мови» [1], «Спостереження над мовою як метод навчання» [5], «Доказова розповідь та евристична бесіда у навчанні мови» [2], «Робота з підручником» [4], «Удосконалення методів навчання української мови» [8] та інших. Враховуючи усю різноманітність існування різних дефініцій навчального методу, О.М.Біляєв визнає кращою таку, за якою методи розглядаються як «упорядковані способи організованої діяльності вчителя й учнів, спрямовані на досягнення цілей освіти» [9, с.74]. Тут робиться акцент на двоєдиній спільній діяльності (вчителя і школярів).

У монографії «Сучасний урок української мови» [7] О. М. Біляєв вказує на внутрішню структуру методу, тобто на ті прийоми, «що виступають як його частини і спрямовані на розв'язання часткових дидактичних завдань» [7, с.9], зокрема: порівняння, самостійний аналіз тексту, конструювання речень, складання плану відповіді, взаємоперевірка робіт учнями тощо. Адже правильне поєднання прийомів надає методу спрямування, сили для досягнення мети, стимулювання учня до засвоєння матеріалу, що вивчається, закріплення тощо.

У методичній науці існують такі класифікації методів навчання:

1) за характером пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький (І. Я. Лернер та М. М. Скаткін);

2) за джерелом одержання знань учнями: методи словесні (пояснення, розповідь, лекція та бесіда вчителя, джерелом для яких є слово), наочні (демонстрація вчителем і спостереження учнями предметів, явищ, процесів тощо), практичні (проведення лабораторних і вимірних робіт, формування трудових умінь і навичок, складання творів, доповідей, виконання вправ) (Є. Я. Голант, С. Г. Шаповаленко, І. Т. Огородников, М. А. Сорокін, А. М. Алексюк);

3) за основною дидактичною метою: а) методи, що використовуються лише для повідомлення (сприймання) нових знань (пояснення, розповідь, бесіда, шкільна лекція); б) методи, застосовані як на початковому етапі осмислення нових знань, так і для їх закріплення (бесіда, демонстрування, робота з підручником, лабораторний метод і експеримент, вправи і методи повторення); в) метод перевірки та оцінки знань учнів;

4) за джерелом одержання знань: теоретичні (бесіда, повідомлення вчителя, читання підручника), практичні (розповідь, опис, роздум за зразком, редагування, перекази і твори) та теоретико-практичні (різні види мовного розбору) методи вивчення мови (Л. П. Федоренко).

На думку О. М. Біляєва, класифікація методів навчання за характером пізнавальної діяльності має слабкі місця, оскільки не враховуються способи керування цим процесом; щодо ж стосується класифікації за джерелом одержаних знань, то вона може бути використана лише частково, «оскільки в шкільній практиці такі методи в чистому вигляді не існують» [9, с.49].

Ураховавши різні підходи до класифікації методів навчання, О. М. Біляєв обґрунтовує свою систему методів, що відповідає характеру навчального процесу. Він виділяє «такі способи:

- 1) учитель викладає (розповідає, пояснює) матеріал – учні слухають;
- 2) учитель і учні обмінюються думками з питання, що вивчається, завдяки чому доходять потрібних висновків та узагальнень, формулюють визначення, правила;
- 3) учитель організовує спостереження учнів над виучуваними фактами і явищами з наступним колективним обговоренням їх наслідків;
- 4) учні під керівництвом учителя самостійно здобувають знання за підручником та іншими джерелами;
- 5) учні шляхом виконання практичних завдань і вправ здобувають потрібні знання за підручником та іншими джерелами» [9, с.75].

На цьому ґрунті лінгводидакт виділяє такі основні методи навчання мови в школі: 1) усний виклад учителем матеріалу (розповідь, пояснення); 2) бесіда вчителя з учнями; 3) спостереження учнів над мовою; 4) робота з підручником; 5) метод вправ.

Надзвичайно важливим у науковій спадщині О. М. Біляєва є питання оптимального вибору методів навчання і їх застосування в учительській практиці. Він справедливо відзначає, що «на вибір методу впливає зв'язок виучуваного матеріалу з попереднім і наступним, співвідношення в ньому елементів теоретичного і практичного характеру, рівень загального розвитку учнів і їхньої підготовки з предмета» [7, с. 53]. На думку ученого, метод «повинен ставити учнів перед посильними труднощами, успішне подолання яких – шлях до пізнання» [7, с. 53]. Науковець вважає, що умовою раціонального використання будь-якого методу є відповідність його завданням уроку. Критерієм ефективності слід вважати свідоме та міцне засвоєння учнями навчального матеріалу та набуття умінь і навичок.

Серед усіх методів навчання мови в школі О. М. Біляєв приділяє значну увагу розповіді вчителя, визначаючи її мету, як «цілеспрямовану і цілісну передачу навчальної інформації» [2, с. 2]. Тут йдеться «не про догматичну розповідь, що сухо відтворює зміст шкільного підручника, а змістовне, аргументоване пояснення мовних фактів і явищ, що супроводжується аналізом прикладів, демонструванням таблиць і схем, використанням різних технічних засобів навчання» [2, с. 4]. До розповіді вчений радить звертатися: 1) у вступних (які передують розглядові того чи іншого розділу курсу); 2) для узагальнення вивченого; 3) у процесі ознайомлення учнів з історичними довідками про походження і значення деяких слів, зворотів, граматичних форм.

Для 5–9 класів розповідь є суцільним (упродовж 15–20 хвилин) повідомленням учителя (переважно на мовознавчі теми: значення мови в житті суспільства, українська мова – державна мова України, краса і багатство української мови, мова – скарбниця духовності народу тощо). У 9–11 класах – відводиться до 25–30 хвилин, і розповідь вважається як навчальний метод, який називається лекцією (за її допомогою вивчають складні лінгвістичні питання, як-от: українська мова у світі, роль мови у формуванні та самовираженні особистості тощо). Розповідь О. М. Біляєв рекомендує будувати змістовно та цікаво. Для цього пропонує глибоко продумати зміст, тобто скласти план, дібрати цитати, наводити цікаві приклади тощо. У випадку зниження уваги, – зауважує методист, – необхідно змінювати цю форму роботи іншою. Досвід доводить, що під час використання методу розповіді можуть виникати негативні моменти, коли: 1) розповідь зводиться до сухої передачі змісту підручника; 2) недостатньо залучаються відомості зі спеціальної науково-популярної літератури, цікавої граматики; 3) рідко ставляться проблемні завдання та запитання; 4) не зжитий до кінця командно-наказовий, менторський тон учителя.

Виділяє лінгводидакт також інший, близький за формою до розповіді метод – пояснення. Проте наголошує, що між ними не завжди можна провести чітку межу, бо «елементи пояснення так чи інакше наявні в розповіді» [2, с. 3]. Він вважає за доцільне використовувати його там, де недостатньо що-небудь розказати, а потрібно довести, доказати, щоб примусити учнів міркувати, мислити, обдумувати (під час вивчення граматичних категорій і форм, синтаксичної структури речень, правил правопису, при проведенні мовного аналізу, у процесі виконання учнями різних завдань і вправ, у роботі над помилками тощо). Отже, основна мета методу пояснення, за О. М. Біляєвим, – «примусити учнів вдуматися у зміст матеріалу, що вивчається, висловити свої міркування, зробити потрібний висновок, а також перевірити уважність учнів, простежити хід їхніх думок, виявити ступінь розуміння пояснюваного» [2, с. 3].

Наступним способом взаємодії вчителя і учнів на уроці є бесіда, особливістю якої є залучення учнів до активної розумової роботи на уроці. Негативною стороною цього методу навчання є її побудова в основному за простими, односкладними запитаннями, що не потребують зв'язної відповіді. Лінгводидакт слушно розрізняє евристичну бесіду (вдаємося під час пояснення навчального матеріалу), повторювальну та закріплювальну, які застосовуються на відповідних уроках закріплення і повторення). Евристична бесіда – це така форма роботи, коли «вчитель і учні взаємно ставлять запитання з виучуваної теми, обмінюються думками, завдяки чому роблять потрібні висновки, формулюють правила» [9, с. 79]. Науковець вказує також на недоліки евристичної бесіди. Це – відсутність стрункості, логічної послідовності, чіткості, повноти у розкритті предмета розмови, уривчастість, незакінченість фраз тощо. Хоч, на думку О. М. Біляєва, усіх названих негативних характеристик евристичної бесіди можна уникнути за умови використання учителем глибоко продуманої системи запитань для учнів і передбачення таких відповідей учнів, які хоче почути учитель для з'ясування глибини виучуваного, засвоєння нових знань, формування умінь і навичок. Евристичну бесіду О. М. Біляєв рекомендує використовувати для: 1) чіткого розмежування й осмислення схожих понять (наприклад, словосполучення і речення, означено-особові і неозначено-особові речення, однорідні і неоднорідні означення, неправильна передача прямої мови непрямою); 2) роботи з розвитку зв'язного мовлення (з метою запобігання сплутування понять «мова» і «мовлення», розкриття особливостей усного та писемного мовлення, розрізнення понять «стиль мовлення» і «тип мовлення», формування основної думки твору, типу мовлення – розповіді, опису чи роздуму). Потрібно відрізнити евристичну бесіду від пояснювальної та закріплювальної, що є складнішими формами роботи, оскільки потребують більше уваги, розумового напруження.

Одним із найбільш дієвих засобів активного набуття знань О. М. Біляєв вважає метод спостереження над мовою, який орієнтований на цілеспрямоване осмислення і засвоєння відомостей з мови. Його особливістю є усунення одноманітності роботи вчителя, схильності до подачі готового матеріалу, навантаження та тренування пам'яті учнів, відкриття простору для розумових дій. Як метод навчання мови, спостереження полягає у «виявленні учнями в тексті тих чи інших мовних явищ, в їх коментуванні, узагальненні, використанні у власному мовленні» [5, с. 3]. О. М. Біляєв радить використовувати спостереження, коли явища та факти, що вивчаються, є складними або специфічними для української мови і вимагають, щоб у них спочатку розібратися шляхом аналізу тексту (прикладів), перш ніж вдаватися до відповідного теоретичного положення, граматичного визначення чи правила. Лінгводидакт наголошує на потребі використання різних матеріалів для мовного аналізу – слів, словосполучень, речень і зв'язних текстів. Особлива увага звертається на чіткість формулювання завдань і запитань. Як роздавальний матеріал, науковець вважає за потрібне використовувати: картки з лексики, граматики, правопису, стилістики; таблиці, в яких закладено можливості порівняння, зіставлення, протиставлення тощо, чим полегшується розуміння виучуваного матеріалу, забезпечується свідоме його засвоєння; схеми, що містять наочний показ зв'язків між явищами, фактами та надають їм упорядкованого, зорієнтованого характеру. Учений рекомендує такий порядок роботи на уроці за методом спостереження: по-перше, у вступній бесіді ознайомити учнів із завданням; по-друге, мовний матеріал, за яким визначено проводити спостереження, продемонструвати на класній дошці, плакаті або картках (для кожного учня окремо); по-третє, під час виконання роботи вчитель повинен спостерігати за роботою класу, допомагати в міру потреби слабшим; по-четверте, результати роботи обговорити колективно. Використання методу спостереження над мовою часто є причиною виникнення проблемних ситуацій, в основі яких лежить суперечність між тим, що учні знають, і тим, що вони повинні знати. Особливістю такого виду навчання (проблемного) є те, що воно дає змогу залучити до роботи весь клас, примушує кожного інтенсивно думати, шукати і знаходити, внаслідок чого знання набуваються не механічно, а свідомо. О. М. Біляєв доводить, що проблемні ситуації виходять з «урахуванням суперечностей, що трапляються у процесі навчання мови в школі» [7, с. 59]. Найчастіше вони виникають між: усвідомленням слова та його частин і невмінням визначити в ньому всі морфеми, особливостей їх сполучень і змін; використанням слів у мовній практиці та невмінням з'ясувати граматичне значення, їх ролі в мові; нечітким усвідомленням значення слова (неправильним уживанням, пов'язаним із нерозумінням його значення) і намаганням з'ясувати це значення тощо. Отже, метод спостереження над мовою був предметом глибоких

наукових розвідок методиста; О. М. Біляєв подав своє розуміння цього питання, проте ще й досі в методичній науці існують різні погляди з приводу його висвітлення.

Не обминує поле зору О. М. Біляєва і метод вправ, ефективність якого доведена практикою багатьох поколінь учителів. У лінгводидактичній науці під вправами розуміють «виконання учнями навчальних завдань із метою закріплення теоретичних відомостей та оволодіння практичними вміннями і навичками» [7, с.77–78]. Учений називає вправи тренувальними, бо вони використовуються «для практичного засвоєння порівняно вужчих питань, якими, зокрема, є будова слова, рід іменників, правопис часток, однорідні члени речення тощо» [1, с. 2]. Типологія вправ і завдань визначається з урахуванням особливостей виучуваного матеріалу, рівня загального розвитку, мовної і мовленнєвої підготовки учнів. Серед методистів і вчителів-словесників на сьогодні прийнятними є класифікації вправ, запропоновані такими дослідниками: В. Я. Мельничайком (його вправи спрямовані на закріплення вивченого мовного матеріалу); В. О. Онищуком (в основу покладено дидактичну мету завдання, виконуваного учнями, ступінь їх активності і самостійності в роботі, за якою вправи діляться на підготовчі, вступні, тренувальні, завершальні; Е. Я. Палихатою, класифікація вправ якої стосується введення у мовленнєву практику вправ на формування діалогічного мовлення: мовно-мовленнєві (використання мовного матеріалу для продукування реплік, діалогічних єдностей, діалогів), умовно-мовленнєві (продукування діалогічних висловлювань за допоміжними опорами (ситуацією, початком чи кінцем запропонованого висловлювання, змістом художнього тексту, фільму, ілюстрацією чи серією малюнків тощо) і власне мовленнєві (за поданою темою) [10]. Як інші методисти, О. М. Біляєв вважає за доцільне поділяти вправи на усні та письмові. Перші радить проводити при вивченні фонетики та в роботі над розділами, де є можливість швидко, із залученням багатьох прикладів закріплювати відомості з лексикології, будови слова, словотвору тощо. Наприклад, на уроках рідної мови при опрацюванні тем із фонетики доцільно користуватися такими усними вправами: читання й вимова слів; визначення голосних і приголосних (дзвінких, глухих) у словах; визначення особливостей звуків (їх вимова), що позначаються буквами г і ґ; поділ слів на склади, з яким пов'язані основні правила переносу й уживання наголосу. Важливими у процесі навчання рідної мови, поряд з усними вправами, є письмові, які допомагають закріпити теоретичні відомості, сформувані відповідні вміння та навички. Так, наприклад, учні тренуються в утворенні і написанні слів разом, через дефіс, з апострофом; окремі вправи спрямовані на засвоєння правопису складноскорочених слів. Важливе місце серед вправ посідає орфографічний розбір, виправлення помилок у написанні слів тощо. Актуальними вважає учений вправи з української мови на складання алгоритмів, які потрібно проводити, на його думку, на уроках граматики і правопису, бо саме для такого виду вправ потрібна відповідна система приписів про застосування граматичних правил. О. М. Біляєв наголошує на потребі використання такої вправи, як коментоване письмо, що, на його думку, є різновидом попереджувального диктанту, проте, на відміну від нього, проводиться енергійніше, у швидкому темпі. Він виділяє два варіанти коментованого письма – повне (суцільне) і вибіркове. Пропонує науковець і свою методику проведення вправ цього виду: перед виконанням тієї вправи (йдеться про вибіркове коментування) учитель повинен указати, правопис яких слів чи вживання яких розділових знаків потрібно пояснити. Найдоцільніше проводити його зразу ж після вивчення нового матеріалу, коли ще учні не мають потрібних умінь і навичок. При повторенні – з метою перевірки якості засвоєння орфографічних чи пунктуаційних правил, вивчених протягом тривалого часу – повне коментування. Досвід доводить, що коментовані вправи часто проводяться неправильно. Учений вказує на такі недоліки цієї роботи: 1) учень, виконуючи вправу, майже нічого не пояснює, а лише називає букви, розділові знаки, хоч згідно із завданням повинен коротко мотивувати орфограми і пунктограми; 2) прийом промовляння слів за складами (цілком виправданий у початкових класах) механічно переноситься в 5-9 класи, що заважає формуванню орфоепічних навичок учнів. Аналізуючи спадщину відомого методиста, ми можемо відзначити, що питання проведення усних і письмових вправ є актуальними у багатьох його доробках. При доборі вправ учений наголошує на урахуванні змісту, характеру та форми виконання завдань (усна чи письмова), їх сполучення, послідовності за ступенем труднощів, що забезпечувало б вдале застосування на практиці здобутих мовних знань. Проте завжди потрібно пам'ятати, що недоречно перевантажувати учнів надмірною

кількістю завдань і вправ. Інструктаж до виконання кожної вправи має сполучатися із застереженням можливих утруднень та типових помилок, які можуть траплятися учням у процесі виконання пропонованого завдання.

Іншим, не менш важливим методом навчання є робота з навчальною книгою. У наш час учителі використовують підручник, «щоб уточнити колективно сформульовані учнями визначення чи правила, або провести одну-дві, рідше – три вправи, чи дати домашнє завдання» [1, с. 2]. І за підручником учні працюють в основному тоді, коли готують домашнє завдання. Негативним, на думку О. М. Біляєва, – є й те, що учнів мало привчають орієнтуватися в матеріалі підручника, раціонально працювати над засвоєнням викладених у ньому відомостей і свідомо, осмислено виконувати практичні завдання і вправи. Тому перед учителем висунуто завдання – ознайомити учнів із підручником (особливо це стосується п'ятикласників), його структурою, умовними позначеннями тощо. До методу роботи з підручником науковець радить звертатися, коли тема вже вивчалася в молодших класах або є порівняно легшою для сприймання: учні самостійно читають зміст підручника, запам'ятовують, наводять свої приклади при вивченні матеріалу з різних мовних тем. О. М. Біляєв підкреслює, що характер методу роботи з підручником визначається метою навчання, змістом виучуваного матеріалу, способами опрацювання. Часто підручник використовують для повторення матеріалу перед контрольною роботою, узагальнення і повторення широких тем (наприклад, значення і граматичні ознаки різних частин мови, ступені порівняння прикметників, словосполучення і речення, інші. Лінгводидакт радить систематично використовувати в навчанні раціональні, добре вивірені форми і методи роботи з підручником.

Ефективне застосування проаналізованих методів навчання визначається рівнем і якістю мовлення вчителя, оскільки саме від того, як буде подано матеріал, залежить успішне його осмислення та засвоєння.

Аналіз праць ученого засвідчує про його обізнаність у висвітленні проблем, присвячених питанню методів навчання мови. Учений був глибоко переконаним у тому, що знання змісту, форм і методів навчально-виховної роботи, вимог, які ставляться до знань, умінь і навичок учнів, дають вчителю змогу конкретно, по-діловому керувати процесом навчання мови.

На думку О. М. Біляєва, методи навчання повинні бути спрямовані на допомогу учням глибоко зрозуміти, осмислити мовний матеріал для використання його у практиці. Без самостійності суджень процес сприймання мовних фактів і явищ не може бути повноцінним. Стимулювання думок учнів, творчих можливостей, виховання самостійності є вкрай необхідними у процесі вивчення української мови.

Хоча запропонована О. М. Біляєвим класифікація методів навчання за способом взаємодії на уроці вчителя й учнів посідає важливе місце в історії методичної думки, проте сам учений наголошував на доцільності використання й інших класифікацій методів, зокрема за джерелом знань, характером пізнавальної діяльності учнів, за дидактичною метою, бо саме їх поєднання сприяє удосконаленню змісту і системи методів навчання.

З огляду на тему дослідження, слід відзначити, що розвідки О. М. Біляєва, які стосуються методів навчання української мови у школі, є актуальними і прогресивними. Завдяки його методичній спадщині, кожен словесник має можливість послуговуватися всіма методами навчання мови не тільки в межах загальноосвітньої школи, але й інших освітніх закладах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біляєв О. М. Вправи в навчанні мови // Українська мова і література в школі / О. М. Біляєв. – 2004. – № 6. – С. 2–5.
2. Біляєв О. М. Доказова розповідь та евристична бесіда у навчанні мови // Українська мова і література в школі / О. М. Біляєв. – 2003. – № 8. – С. 2–5.
3. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: Навчально-методичний посібник / О. М. Біляєв. – К.: Генеза, 2005. – 180 с.
4. Біляєв О. М. Робота з підручником // Українська мова і література в школі / О. М. Біляєв. – 2004. – № 4. – С. 2–4.
5. Біляєв О. М. Спостереження над мовою як метод навчання // Українська мова і література в школі / О. М. Біляєв. – 2004. – № 3. – С. 2–5.
6. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови / О. М. Біляєв. – К.: Рад. школа, 1981. – 176 с.

7. Беляєв О. М. Удосконалення методів навчання української мови // Українська мова і література в школі / Біляєв О. М. – 1967. – № 11. – С. 58– 67.
8. Методика викладання української мови в середній школі / Учбовий посібник для філологічних факультетів і педагогічних університетів УРСР / За редакцією С. Х. Чавдарова і В. І. Масальського. – К. : Рад. школа, 1962. – 371 с.
9. Онишук О. В. Вправи учнів на уроках у 5-8 класах / О. В.Онишук. – К.: Рад. школа, 1966. – 145 с.
10. Палихата Е. Я. Уроки діалогічного спілкування. 5-9 класи. Матеріали факультативних занять з діалогічного мовлення.8-9 класи: Книга для вчителя / Е. Я.Палихата. – Тернопіль: ТДПУ. – 2002. – 143 с.